Jos Gunneweg compleet

1. Introductie

Deze keer spreek ik met Jos Gunneweg, een energieke molenman, ook een vrijbuiter in de positieve zin van het woord, met talrijke kwaliteiten. Met name op technisch, organisatorisch en commercieel terrein. Een man ook, met een uitgesproken mening, die sinds de jaren zestig van de vorige eeuw bij veel belangrijke ontwikkelingen in de molenwereld betrokken is geweest.
Zo staat hij mede aan de wieg van Het Gilde van Vrijwillige Molenaars, dat in 1972 wordt opgericht. De vele stilstaande molens konden weer draaien. Iedereen blij. Jos ook, maar voor hem is dat niet voldoende. ‘Molens moeten malen. Dat is hun kracht. Daar zijn ze voor gebouwd’ is zijn hele leven het devies. Hij speelt in die periode al met het idee om het korenmolenaarsambacht in ere te herstellen op commerciële basis. Dit vereist een degelijke voorbereiding en dat is hem wel toevertrouwd. Jos vertelt in het gesprek uitgebreid hoe hij dit heeft aangepakt. Mede dankzij zijn onderzoeken en plannen waarbij hij de voortrekker is van een groepje zeer gemotiveerde en deskundige mensen, wordt in 1976 het Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde opgericht.
Zijn inspanningen bij het in beweging krijgen van de stilstaande molens in Schiedam, met name molen De Vrijheid, staan eigenlijk aan de basis van zijn hele molencarrière. ‘Daar ontluikt begin jaren zestig mijn molenpassie’, zegt hij zelf. Alle molens worden uiteindelijk opgeknapt en Jos is daar op verschillende wijzen actief bij betrokken, waarbij ook hier het - commercieel - kunnen malen met de molens de rode draad is. Hoe hij dit voor elkaar heeft gekregen is een bijzonder verhaal. Te meer daar Jos in de zeventiger jaren in dienst treedt bij de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Als molenconsulent voor de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Limburg én Schiedam en Vlaardingen voelt hij zich daar helemaal thuis. De molens in Schiedam blijven echter trekken. In 1981 verlaat hij de rijksdienst en gaat hij aan de slag als molencoördinator van de door hem zelf geïnitieerde Stichting Schiedamse Molens. Later wordt hij directeur van deze stichting. Belangrijke wapenfeiten zijn onder meer de oprichting van een eigen molenmakerij, de Restauratiewerkplaats Schiedam en de herbouw van De Nieuwe Palmboom. Ook zet hij de eerste stappen voor het in ere herstellen van de historische en technologische lijn van molens, branderijen en distilleerderijen in Schiedam.
Gezien deze opsomming van activiteiten is het een raadsel waar hij de tijd vandaan heeft gehaald, maar Jos heeft ook veel geschreven. Hij vertelt over het brede spectrum aan molenpublicaties van zijn hand.
Een speciale plek in zijn carrière vormen zijn onderzoeken en publicaties over vochtproblemen bij metselwerk bij monumenten, dus niet alleen bij molens. Daarin heeft hij zich, samen met andere deskundigen, jarenlang verdiept. Sinds 2005 heeft hij samen met een collega een eigen adviespraktijk voor bouwmateriaalkundig onderzoek.
Jos Gunneweg is zondermeer een duizendpoot in de molenwereld te noemen. Waar haalde hij zijn doorzettingsvermogen en wilskracht vandaan? Hoe lukte het hem om zijn doelen te bereiken? Luister naar zijn verhaal om daar achter te komen.

Jos Gunneweg compleet

2. Jeugdjaren - innerlijke motivatie - ongeluk – kraken

Interviewer: Goedemiddag Jos, bedankt dat je wil meewerken aan dit interview.

Jos Gunneweg: Ik vind het heel boeiend, moet ik zeggen.

Interviewer: Dank je wel. Laten we maar van wal steken. We beginnen altijd bij de jeugd. Hoe ben jij in aanraking gekomen met molens, Jos? Wat heb je zoal in je jeugd meegemaakt op molengebied? Kun je daar een verhaal over vertellen?

Jos Gunneweg: Ja dat is... Het waarom, het wanneer, hoe en waar. Waar mijn molen passie is ontstaan. Dat is natuurlijk een vraag die je jezelf stelt. Het waarom, daar is geen goed antwoord op, anders dan: ‘het zit in je, daarom’. Maar wanneer dat moet zijn geweest... In de jaren '61-'62 in Schiedam, toen de Noordmolen gedeeltelijk werd herbouwd, hij kreeg een nieuwe kap, wieken en een balie. Ik volg dat van een afstandje en ik maak eens een praatje met de molenmakers van firma Van der Loo uit Kethel. In diezelfde periode doe ik vakantiewerk bij een distilleerderij aan de Noordvest in Schiedam. Die is eigenaar van de molen De Vrijheid. Die staat stil en is eigenlijk een gigantische duiventil. En ik scharrel daar in de lunchpauze rond en hier ontluikt mijn molenpassie.

Jos Gunneweg: En dan, niet veel later, ik denk in '62, maak ik kennis met de oude heer Henk van der Loo, molenmaker te Kethel en ik vraag of ik bij hem vakantiewerk kan komen doen. Dat kan. Van der Loo wijst mij de weg naar de laatste nog werkende molens in de omgeving en naar de oude Toon Post. En een intensieve periode van zwerftochten op de fiets of op de brommer langs molens in die omgeving begint. Ik was wel een einzelgänger. Waar mijn vrienden zich vermaken op het voetbalveld, reis ik in m'n eentje de omgeving af, op zoek naar malende molens. De laatste. Ik doe diverse stages, om het maar zo eens te noemen, bij de oudste molenaars in omgeving. De oude Van Leeuwen in Schipluiden, Arend Lely van de Dijkpolder in Maasland, Luitje Noordhof op De Hoop in Maassluis, om het vak te leren.

Jos Gunneweg: Ik heb geen geestverwanten in mijn omgeving. Alles gebeurt met een diepe motivatie van binnenuit en ik voelde me wel een... Ja, wat moet ik zeggen? Meer dan een apostel of een missionaris? Een historische schakel in het doorgeven van een ambachtelijke traditie die op uitsterven stond. Ik kom ook op de molen De Zandhaas in Santpoort, waar molenmaker Van der Loo een nieuwe roe moest steken. Dat gebeurde op een archaïsche manier met een mallejan en een gewone lier die met de hand werd gedraaid. Net geen kaapstander meer. Maar het is toch heel, heel boeiend. En dan is het 1963, 2 september. Ik zal het nooit vergeten. Een ongeluk op molen De Hoop in Maassluis. Ik ben de molenaarshulpje bij Luitje Noordhof die de molen volop in bedrijf heeft. Op die dag, de molen loopt een flink gangetje. Ik weeg de ene zak na de andere sojameel af. Loopt het bovenwiel vast in de vang en dan breekt de askop en stort het wiekenkruis omlaag. De schrik van mijn leven. Gelukkig niemand gewond. Ik voelde mij in eerste instantie wel schuldig, alsof ik een of andere stommiteit had begaan. Ten onrechte. Het probleem van het

bovenwiel was bekend, alleen niet bij mij. Zowel bij de gemeente als bij de molenaar. Maar het was genegeerd. Dan is er een ander gedenkwaardig moment en dat heb ik terug kunnen vinden, de datum 13 september 1963. Komt de koningin, ik denk Juliana, in Schiedam. En daar staan vier molens al jaren stil en een beetje te vervallen. Maar het feestcomité dacht: het is toch wel een feestelijk gezicht. Als ze nou alle vier zouden draaien.

Jos Gunneweg: Dat wordt met veel kunst en vliegwerk voor elkaar gekregen. En ik ben op één van die molens en ik help, dat is De Vrijheid, de oude molenaar Toon Post om die wieken die sinds de Tweede Wereldoorlog stil hadden gestaan weer in beweging te krijgen. Het was niet zonder risico. Je trapte gewoon door baliedelen heen en dergelijke. Maar ik was eigenlijk de eerste molenvrijwilliger van Schiedam op die manier. Enfin, de Noordmolen (molen De Noord, red.) werd in beweging gezet. De Drie Koornbloemen en ook De Walvisch. Mijn tochten langs molenaars gaan door en ik groei in mijn vaardigheden. En ergens in '63-'64. Het zat ook al in de lucht, gewoon in de hele maatschappij omwenteling, heb ik de Noordmolen gekraakt en laten draaien.

Interviewer: Oké.

Jos Gunneweg: Ik weet via via de sleutel van de molen in handen te krijgen van een opzichter van de gemeentelijke woningdienst, die toen nog de beheersinstantie was. Ik voelde me bekwaam genoeg om als molenaar de molen voor de prins te laten draaien. Ik sloop daar op een zondag naar binnen en, ja, mooi windje. Liet de molen draaien. Binnen een uur politie en brandweer bij mij boven. Een verontruste bewoner van de Parkweg zag die molen draaien. Niet normaal, dacht hij. Misschien was die wel op hol geslagen dus... Maar goed, de politiebeambte wist ook niet, er niet heel goed raad mee. Meneer, wat doet u? Dat ziet u: de molen laten draaien. Meneer, dat is niet normaal. Heren, - ik blufte mij eruit - dat is juist wel normaal. Molens moeten draaien en ik heb de sleutel van de gemeente, wat niet helemaal onwaar was.

Jos Gunneweg: Enfin. Niet veel later bedacht ik, zie Eric Zwijnenberg in het boek Vijftig Jaar Het Gilde van Vrijwillige Molenaars: ‘Molens moeten malen. Dat is hun kracht en daar zijn ze voor gebouwd’. Trouwens, dat was toen nog draaien. Dat werd pas na verloop van tijd malen, want de tijdsgeest was daar nog niet rijp voor. In 1964 vervolg ik mijn molenaarsstages, onder andere bij de oude heer Van Leeuwen op de molen in Schipluiden, molen De Korpershoek en bij molenmaker Van der Loo. Die vonden dat ik nu toch wel voldoende ervaring heb om een molen voor de prins te laten draaien en ik trek de stoute schoenen aan. Ik ga op bezoek bij de Stadskorenmolen Aeolus in Vlaardingen met de recommandatie van Van der Loo en ik vraag aan de zaakwaarnemer van de daar gevestigde landbouwcoöperatie of ik de molen niet eens zou kunnen laten draaien.

Jos Gunneweg: Dat vond hij goed. Niet veel later maalde ik er ook een zakje graan. Hetzelfde bij Gerrit Kluit van De Walvisch. Laten we maar eens kijken. Draaien kan. Malen? Nee, dat doen we hier niet. Om mijn behoefte aan kennis op het gebied van de constructie van dit machtige maalwerktuig te stillen, meet ik de hele molen op: de

romp, muurdiktes, diameter, zolderhoogte, balklaag, kap,
gaande werken. Geschetst op die blauw-rode zakjes, de. achterkant daarvan van de driekleur grutter die Gerrit Kluit daar dreef. Ik heb dat thuis op de tekentafel gelegd en dit dan met een trekpen en Oost-Indische inkt uitgewerkt. En ik teken dat allemaal één op twintig uit. Is een geweldig werk, maar heel leerzaam. Dat er, even voor de fijnproevers, een zeeg in het beloop van de romp zat, dat had ik nog helemaal niet in de gaten. De tekening op papier is helaas verloren gegaan.

3. Oprichting Het Gilde van Vrijwillige Molenaars – molenaarsexamen

Interviewer: Jos, je was echt een pionier wat betreft het molenbehoud en het molenaarschap. Op een gegeven moment raakte je in contact met geestverwanten die de koppen bij elkaar staken om Het Gilde van Vrijwillige Molenaars op te richten. Hoe is dat tot stand gekomen? Kun je daar iets over vertellen?

Jos Gunneweg: Ja. We moeten terug naar inderdaad die periode, '62-'65. Toen ik daar in m'n eentje aan het pionieren was in Schiedam. Ik was altijd natuurlijk al lid van De Hollandsche Molen en van Vereniging De Zaansche Molen. En daar zijn wel contacten uit voortgekomen. Een belangrijk moment is geweest 29 augustus 1965 op molen De Gekroonde Poelenburg. Dat was de folkloredag ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van De Zaansche Molen. En daar leer ik Gerrit Keunen en Klaas Zaal kennen. Dat zijn vriendschappen voor het leven geweest. Klaas is helaas al op relatief jonge leeftijd overleden, maar hier ontstaan dus de eerste gedachten over Vrijwillige Molenaars, wat ik dan al een beetje was, toen.

Jos Gunneweg: Ik vraag die gasten een jaar later eens een keer naar Schiedam te komen, waar ik een interview regel met Alex Snelman, een journalist van het toenmalige Vrije Volk. Dit is in 3 augustus 1966. Een spraakmakend interview blijkt dat te zijn en ik spreek daar het statement uit: 'De molenaars van de toekomst zijn de amateur molenaars.' En er zit een foto bij dat artikel waar Gerrit Keunen, Klaas Zaal en Jos Gunneweg op te zien zijn. Ook op De Walvisch. En dan lopen we dus wat vooruit op de ontwikkelingen die eraan zaten te komen. Overigens zou ik nog een stap verder komen. Het behoud van het korenmolen als ambacht op economische basis, maar dat lag nog in de schoot der toekomst verscholen. De contacten die daar worden gelegd, verdiepen en verbreden zich. En daar vormt zich dan het groepje van acht jonge mannen met dezelfde ambities.

Jos Gunneweg: Bij ouwe rotten in het vak molenaar leren worden, als hobby, niet als beroep en een diploma daarvoor halen. Vooral vanwege verzekeringstechnische aspecten. We komen dus, dat is inmiddels algemeen bekend, op 14 oktober 1967 in Leiden bijeen in het café-restaurant Het Karrewiel. De Club van Acht. We bespreken dan onder andere de mogelijkheden van een molenaarsopleiding en vinden dat het daarheen moet worden geleid dat er een examen wordt afgenomen door een commissie onder supervisie van De Hollandsche Molen en wellicht de oprichting van een vereniging. Later gaan we dan op diezelfde dag nog naar de ‘twaalfkante’ in Rijpwetering, waar dan die beroemde groepsfoto wordt gemaakt.

Jos Gunneweg: De gang van zaken tussen die bijeenkomst en het eerste vrijwillige Molenaars examen op 21 februari 1970, zo'n tweeënhalf jaar later, is beschreven in het jubileumboek Vijftig jaar Het Gilde van Vrijwillige Molenaars. Kijk naar de pagina's veertien en vijftien. Maar daar ontbreekt nog een aardige anekdote aan.

Interviewer: Oké.

Jos Gunneweg: Zoals ik mij herinner werd ons idee voor een molenaars examen voor het eerst ingebracht tijdens de rondvraag van de eerstvolgende Algemene Ledenvergadering van De Hollandsche Molen in Krasnapolsky. Het bestuur was een mag ik wel zeggen een beetje archaïsch gezelschap met de eerbiedwaardige heer ingenieur F. Stokhuyzen als voorzitter, die ons punt afdeed met een standaard opmerking: 'Dank u wel heren. Het heeft de aandacht van het bestuur. U hoort nog van ons.' Wij hoorden in eerste instantie helemaal niets. Ik meen mij te herinneren, het was de periode van de sociale revoluties, Actie Tomaat en dergelijke, dat wij toen een list hebben bedacht. Overigens, wij waren keurige jongens. Dat is van alle kanten zo uitgesproken.

Jos Gunneweg: Maar we waren niet van plan om onze ideeën zomaar los te laten. Nu was er, als ik mij goed herinner, sprake van een tussentijdse speciale ledenvergadering om een statutenwijziging goedgekeurd te krijgen en met een voorspelbare kleine opkomst. Wij hadden in de statuten gelezen dat leden onder bepaalde voorwaarden ook schriftelijk een punt voor de agenda van de Algemene Vergadering konden voordragen. En dat deden we in de vorm van een brief. En daarvan hadden we dan ook een aantal laten kopiëren en die deelden we bij de ingang van de vergaderzaal als een pamflet uit aan de binnendruppelende leden. Daar kon het bestuur niet meer omheen en het vervolg is bekend. 21 februari 1970 slaagde ik voor het eerste afgenomen examen vrijwillige molenaar, als een van de eerste lichting van acht kandidaten.

Dit gebeurde op Verfmolen De Kat (in Zaandam, red.) door examinatoren A.J. de Koning, Joop Malisse en Evert Smit junior. De balans theorie en praktijk was niet helemaal naar mijn zin, maar toch maar mooi dat het ervan was gekomen. Uitreiking van de getuigschriften volgde in de jaarvergadering De Hollandsche Molen in Krasnapolsky. Feestje. Inmiddels, en we schrijven 2022, bestaat het gilde 50 jaar. Ik was bij de reünie. Van de acht jonge honden waren er nog maar zes, inmiddels niet meer zo jong, over. Er is een mooi jubileumboek over verschenen. Ik hoef daar verder niets aan toe te voegen.

4. Naar de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Interviewer: Goed, Jos, we hebben nu een poosje gesproken over jouw vrijwillige molenaarschap en over de oprichting van 't Gilde. Maar op een gegeven moment maakte jij ook een stap naar het Rijk. Je werd ambtenaar bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Hoe ging dat in zijn werk?

Jos Gunneweg: Dat zijn allemaal kleine ministapjes geweest. Dat je het gevoel had: hier ligt voor mij misschien wel een toekomst. Maar ik moest zelf eigenlijk die weg ontginnen. Ik had op de een of andere manier al gauw weet van de in opbouw zijnde afdeling Molenzaken bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. En in '67 verneem ik van een oud-medewerker van molenmaker Van der Loo die inmiddels in dienst was getreden bij de Rijksoverheid dat er bij de in opbouw zijnde sectie Molenzaken plannen bestaan om die sectie verder uit te breiden. Op zijn advies schrijf ik een open sollicitatie en ik krijg een standaardbevestiging: dank u, momenteel geen vacatures. Ik maakte inmiddels wel kennis met Willem Korpershoek, die wij nooit Wim noemden, maar W.A.

Interviewer: O, ja.

Jos Gunneweg: Zo waren de verhoudingen toen met ons hoofd van deze jonge afdeling. Het duurt geruime tijd voordat ik daar een voet tussen de deur krijg. Mijn geduld wordt beloond, dacht ik, want ik krijg op een zeker moment een brief waarin mij aanstelling wordt toegezegd onder voorbehoud van goedkeuring door het ministerie voor de benodigde uitbreiding van de formatie. Een formaliteit, meende ik, maar nee, dat duurde nog ruim een jaar.

Interviewer: Zo.

Jos Gunneweg: En ik af en toe bellen en: meneer, geduld, het komt allemaal goed. Uiteindelijk, 26 januari 1970, ben ik in dienst getreden van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, toen nog gevestigd in een suffe kantoorflat in Voorburg, later in Zeist aan het statige Broederplein. Ik werd molenconsulent en ik kreeg het gebied Zeeland, Noord-Brabant en Limburg en als enclave in het rayon van een collega Schiedam en Vlaardingen, want dat zou wat onhandig zijn als ik dan als vrijwilliger op een bepaalde molen mijn collega als ambtenaar tegen zou komen. Met deze goedkeuring van dienstwege ontstaat er in Schiedam een bijzondere dubbelpositie. Ambtenaar en vrijwilliger, dat levert een kruisbestuiving op, want wat ik in de ene rol leer, kan ik in de andere toepassen en vice versa. Aan de andere kant is het ook wel eens lastig, maar dat strikt gescheiden houden daar, dat kan gewoon niet. En mijn tegenspelers in het Schiedamse weten dat en accepteren dat gelukkig gezien mijn enthousiasme en de ideeën waar ik mee kom.

Jos Gunneweg: Het is een interessant rayon, die drie provincies, Limburg met name, in Noord-Brabant ook wel. Het zijn de watermolens op beken als de Geul, de Geleenbeek, de Itterbeek of de Voer, die mij zeer aanspreken. De inventarisatie daarvan voor de rijksmonumentenlijst blijkt zeer onvolledig. Ik krijg de gelegenheid om samen met een architectuurhistoricus van de dienst aan de hand van een overzicht van de Provinciale Waterstaat deze te verfijnen. En het staat mij nog goed voor de geest dat onze dienst in de jaren zeventig budgetten moest verdelen van het Ministerie van Sociale Zaken, de zogenaamde werkgelegenheidssubsidies. Om werkelijk een stevige prikkel voor de arbeidsmarkt op te leveren, zat daar een betrekkelijk korte einddatum aan. Er was een flinke restauratieachterstand op het

gebied van de watermolens, wat vaak vrij grote boerderijcomplexen waren. Wij, niet alleen onze afdeling, waaronder ikzelf, maar de gehele dienst werkte zich uit de naad om dat geld optimaal te benutten en tijdig verwerkt te krijgen.

Jos Gunneweg: Dat ging met betrekking tot de selectie van aannemers qua vakbekwaamheid op restauratiegebied niet altijd even zorgvuldig. Maar daar hadden we niet veel keuze in. Ik herinner mij dat ik als het gezicht van de dienst in de provincie die de subsidie verdeelde en niet vanwege mijn mooie blauwe ogen daar een graag geziene gast was. Dankzij deze gelden konden we bijvoorbeeld het complex van de Volmolen te Epen restaureren. Daar werd een nieuw stalen middenslagrad gemaakt met de hydrodynamisch gevormde schoepen en een dito geleidingskoker van de stuw naar de schoepen. Ik moet hier met ere noemen Jan Ficq oud-burgemeester van Wittem en Jef Brauers, de toenmalig eigenaar, die zich zeer hebben ingespannen deze restauratie voor elkaar te krijgen. Op 1 augustus 1981 treed ik uit dienst bij de RDMZ en ik word molencoördinator bij de Stichting Schiedamse Molens.

5. Cultuur bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Interviewer: Jos, je kwam, wat je me net vertelde, toch in een heel andere cultuur terecht de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gezien je achtergrond. Was het voor jou echt een behoorlijke overgang of viel dat eigenlijk wel mee?

Jos Gunneweg: Het was allebei. Kijk, ik weet niet eens meer precies welke baan ik had toen ik overstapte. Nu, als ik heel lang terugdenk... Maar ik bedoel, ik was wel werknemer ergens, dus dan was je je wel bewust dat je dan aan andere eisen moest voldoen dan wanneer je gewoon in je vrije tijd je eigen ding bepaalde. Maar wat wel het geval was in die jaren was dat we dus zaten in die maatschappelijke omslag van een strikt hiërarchische, ouderwets ingerichte maatschappij waarin je met de hoed in de hand je meerdere groette naar een wat opener samenleving waarin je op een wat meer gelijkwaardige manier met elkaar omging en ook kritiek kon uiten als je dacht dat dat gerechtvaardigd was.

Jos Gunneweg: Nu, dan bleek dus die Rijksdienst voor de Monumentenzorg ook in dat opzicht een voorloper te zijn, want die had altijd al qua opstelling, dat ze tegen bijvoorbeeld bepaalde geharnaste ideeën van het overheidsbeleid ingingen. Ik bedoel, er zijn heel veel monumentale waarden overeind gebleven door stevig in te gaan tegen grootschalige plannen op het gebied van ruimtelijke ordening, verkeer, doorbraken maken en dergelijke. En er was dus ook een vrij... De gemiddelde leeftijd bij die dienst, die ook flink werd uitgebreid, was dus ook betrekkelijk jong, laag. Dus de sfeer en de werkhouding waren zodanig dat er heel veel mogelijk was en dat ik dus ook de gelegenheid kreeg bijvoorbeeld om een of twee weken op pad te gaan naar Limburg om die watermolens te inventariseren.

Jos Gunneweg: En dat werd niet van dag tot dag, van mij verwacht dat ik op de mail of in een bepaalde voorgeprogrammeerde agenda precies aangaf waar ik zat en wie

ik gesproken had. Als ik maar met een rapport thuiskwam waaruit bleek dat ik niet stilgezeten had in die periode. En ook als er een waardevol object niet op de monumentenlijst stond, dan gingen wij snel naar een andere afdeling om een monument te laten beschrijven door een architectuurhistoricus. En daar maakten we een afspraak mee: joh, ga eens mee. En dan kwamen er dingen op gang. Nu, dat is ondenkbaar natuurlijk op dit moment.

6. Jos Gunneweg, de schrijver

Interviewer: Hé, Jos, dan komen we nu op een heel ander terrein. Of hoewel, misschien is het wel helemaal geen ander terrein. Want je vond het ook heel belangrijk om te schrijven over jouw molenpassie. En kun je vertellen hoe dat begonnen is en wat je zoal hebt geproduceerd?

Jos Gunneweg: Dat was mij eigen dat ik gewoon me in geschriften wilde uitdrukken en proberen de bijzonderheid, de schoonheid van de Nederlandse en de Schiedamse molens te vatten. En dat was al in 1967. Ik was toen 21 jaar. Toen heb ik een artikel geschreven over de Schiedamse molens in een cultureel blad, de Schiedamse Gemeenschap. En daar stond dan ook die tekening in die ik had gemaakt van De Walvisch. Die was twee meter hoog, ruim.

Interviewer: O ja.

Jos Gunneweg: Daar hadden ze een speciale... Dat ging met scannen minder makkelijk dan dat dat tegenwoordig gaat. Die hadden dat mooi opgespannen en een fotograaf met een zes bij zes camera, niet digitaal, dat keurig gefotografeerd en daar een mooi, precies passend in de lay-out van dat stukje. Nou goed, het grappige is dat dat artikel - ik ben nog weleens wat verhuisd - dat ben ik kwijtgeraakt. Of dat blad. En mijn vriend Gerrit Keunen die is wel van het bewaarderige en die heeft op mijn 75ste verjaardag, heeft hij dus een aantal stukken die ook meer over mij gaan, waarvan hij het gevoel had die kon Jos wel eens niet meer hebben, die heeft hij uit zijn archief gekopieerd en in een envelop aan mij als verjaardagscadeau gegeven.

Interviewer: Kijk.

Jos Gunneweg: Daar zat in een brief, een kopie van een brief die ik toen aan Gerrit schreef - ik zat toen in militaire dienst - waarin ik precies beschrijf dat artikel en hoe ik vond dat het in dat blad was terechtgekomen. Maar ik had daar ook meteen al opmerkingen bij, want typografisch was dat allemaal niet zo mooi, vond ik, maar... Dus zo komt dat dan in een cirkel weer bij jou terug. Nou, in - dat is wel heel mooi. In 1972, 1973 krijg ik van dienstwege de opdracht voor de controle en de eindredactie van het moleninventarisatiegedeelte van het boek De Brabantse Molens. Nou, ik vertelde je over die sfeer en dergelijke. Dat was een unieke periode. Ik reis als rijksambtenaar de hele provincie door om alle dorpen en steden waar molens staan en de plekken van molenrestanten, in totaal ruim 200, te bezoeken.

Jos Gunneweg: Echt een avontuurlijke tocht. Ik had al die plaatsnamen op fiches

geschreven en het bleek het meest praktische om mij niets aan te trekken van de hoofdstructuur van de wegen, maar gewoon kriskras door die provincie te gaan. Ik had het op fiches in vier of vijf bundeltjes gedaan die op elkaar aansloten, zodat ik ook af en toe eens een weekendje naar huis kon.

Interviewer: O ja. Heel slim.

Jos Gunneweg: Ik was al getrouwd, geloof ik, toen. Mijn vrouw heb ik toen niet heel veel gezien. Maar ik heb zodoende elke plek in die provincie wel bezocht. En ik overnachtte vaak op campings. Hoe ik dat precies met declareren deed, dat weet ik allang niet meer, maar dat kon allemaal. En het was ook leerzaam. En het boek kreeg een hoger niveau, want ik haalde alle foutjes en fouten eruit en de dingen die incompleet waren kon ik allemaal mooi invullen. En ik begon het ook allemaal een beetje te snappen, die Brabantse molens. Het was avontuurlijk. En ik maak ook kennis met de heer Stef Zoetmulder, de hoofdredacteur die de historische verhalen schrijft. Die zat soms op een, volgens mij, verkeerd spoor en dan kon ik hem als deskundige uit het veld toch een beetje...

Interviewer: Bijsturen?

Jos Gunneweg: …. Uit het veld actuele informatie verschaffen. Jan Stroop had ik leren kennen, doctor Jan Stroop, die gepromoveerd was op het thema molentermen en molencartografie. Schrijft een buitengewoon boeiend hoofdstuk. Jan den Besten schrijft over de poldermolens en bemalingshistorie van het Land van Heusden en Altena. En dat was ook bijzonder. De Venbergse Molen in Valkenswaard. Een hele oude molen. Dat is natuurlijk interessant met die watermolens. Die gaan eeuwen verder terug in de tijd dan de meeste windmolens. En daar in de Abdij van Postel, net over de Belgische grens, zo'n 25 kilometer daarvandaan, wisten we dat in het archief de schenkingsoorkonde, ik geloof uit 1227, werd bewaard. Nou, die wilde ik met alle geweld fotograferen en die dan in het boek afgedrukt zien.

Jos Gunneweg: Wij gingen daar op een mooie zomeravond heen en over onverharde zandpaden over de hei. De kortste weg. Maar ik moet me beperken, maar dat was ook alleen maar daar aan te komen, echt heel bijzonder. Er was die oorkonde. Er kwam de foto. Alleen, hij kwam niet in het boek, want de typografie was al zo ver gevorderd dat ik kon hooguit een paar woorden veranderen of een zinnetje toevoegen, maar voor die foto was geen plek meer.

Interviewer: Na al die moeite.

Jos Gunneweg: Maar goed, toch een unieke ervaring. Ik ontmoet bij dit project ook Matthieu Schraven, een telg uit het geslacht Schraven-Eijsbouts molenaars, veevoederfabrikanten die eerder in het vakblad De Molenaar het idee lanceerde om de wind- en waterkorenmolens weer opnieuw op commerciële basis in bedrijf te krijgen. Hetgeen toen zijn tijd vooruit was. Maar de contacten met Schraven zijn gebleven. Nou, het molenboek zelf is voortgevloeid uit een verzoek van De Hollandsche Molen aan de Provinciale Molencommissie, gedaan in 1966, verschijnt dan uiteindelijk in 1973. In datzelfde jaar, 1973, schrijf ik ook weer als rijksambtenaar

de les Molens in de cursus Levende stenen van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Jos Gunneweg: Ik word daarin gecoacht door een architectuurhistoricus. Tekeningen van mijn vriend Bas Koster, als ik het me goed herinner. En dan weer iets op persoonlijke titel. Een boekje, brochure De Brandersmolens in Schiedam. Een historische schets van de negentien van toen en de vier van nu. Dan, dat is toch wel een duidelijke cesuur, of je iets in je eigen tijd zelf schrijft en uitbrengt of dat het is iets, een productie van de Rijksdienst. Ik bedoel, dat is natuurlijk een scherp onderscheid. De Rijksdienst bracht in die jaren vouwbladen uit over diverse categorieën monumenten. En zo mocht ik dan in 1977 met mijn collega Gerrit Keunen het vouwblad Molens schrijven. Hier uiteraard ook een pleidooi in voor malende molens. De reeks wordt in 1979 gebundeld in een boek Kijken naar Monumenten in Nederland.

Jos Gunneweg: Nou, 1983, ik zit al in Schiedam, ontwikkel ik de formule van het Schiedamse Molennieuws. Een leuk A5, een halfjaar blaadje, met ook een rubriek van week tot week met allerlei weetjes en anekdotes en, ja, gewoon gezellig. Redactioneel wordt dat van lieverlee overgenomen door mevrouw Joke Winkelman, die toen de PR-medewerkster van de stichting was. En dan 1985. Dat is heel bijzonder. 30 mei, dan bestaat molen De Vrijheid 200 jaar. Hebben we, heb ik een boek mogen schrijven wat heel diep ingaat op, en daar was heel veel van in de archieven bewaard gebleven, van de periode van molen De Vrijheid als moutmolen, als brandersmolen. Het voert te ver om dat helemaal uit te leggen, maar dat was iets heel anders dan een particuliere korenmolen.

Jos Gunneweg: Er waren ook door met name Jan Kies die allerlei, de historische boekhouding door heeft gewerkt, was zichtbaar geworden in een grafiek wat de enorme productie was van die molen in die jaren en daar hebben we toen, …. konden we toen bijna tien jaar productie van de molen De Vrijheid als bakkersmolen intekenen. En dat wisten we al wel. Mout is gemoute en gedroogde gerst die kurkdroog was en helemaal niet fijn hoefde te worden gemalen. Nou, dat was misschien wel vijf keer zo productief als een zakje tarwemeel.

Interviewer: Juist.

Jos Gunneweg: Maar dat kwam in die grafieken er heel duidelijk uit. Dan mochten we ook een tentoonstelling inrichten in het Stedelijk Museum. En daar wilden wij zoveel mogelijk grafieken en foto's en historische teksten enzovoorts uit dat boek in die tentoonstelling. En we hadden er een beetje begeleiding van een conservator van dat museum die allemaal riep van: schrijven is schrappen en weglaten is verbetering van het resultaat!

Interviewer: Precies.

Jos Gunneweg: Nou, die zag dat wij daar helemaal niet voor in waren, we wilden zoveel mogelijk ons werk laten zien!

Interviewer: Dus je hebt wel een aardige discussie gehad daar?

Jos Gunneweg: Ze lieten dat op een gegeven moment ook maar. Ze dachten: het is jullie feestje en over een maand is het toch weer over, dus dan moet dat maar. En wij vonden dat heel leuk, dus we waren er gewoon trots op.

Interviewer: En die werd goed bezocht ook, die tentoonstelling?

Jos Gunneweg: Nou, dat weet ik niet. Ik denk het wel. Maar getallen, vraag het me niet. In ieder geval de toen nog niet heel talrijke mensen die met de molens bezig waren zijn natuurlijk allemaal langdurig binnen geweest...

Interviewer: Uiteraard. Ik zie het helemaal voor me.

Jos Gunneweg: En dan 1996. Dat heeft een aantal jaar op de plank gelegen, schrijf ik dan met Willem Roose en fotograaf Han Dijkstra, het boek Nederlands Malend Korenmolenboek, waarin dus een inventarisatie staat van alle Nederlandse korenmolens waar beroepshalve nog steeds of juist 'weer' op wordt gemalen. En daar is een kaart opgenomen van Nederland waar die molens staan aangeduid. Er wordt ook over... de molenaars worden geportretteerd. En ik zal schrijven een inleiding op de cultuurhistorie van het korenmolenaarsambacht met daarin ook historische plaatjes. En de sponsoring door het Cultuurfonds heeft kennelijk zo lang geduurd dat het een paar jaar gewoon op zich heeft laten wachten voor het gepubliceerd kon worden.

Jos Gunneweg: En dan een heel ander chapiter - ik leg dat straks nog uit - maar schrijf ik met Caspar Groot, toen een collega aan de TU Delft, een hoofdstuk voor het boek Historisch Metselwerk, dat verschenen is tijdens het metselwerksymposium van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 10 oktober 2012. Hierin de teksten en schema's van de bouwfysische verklaring waarom en vooral bij molens hydrofoberen de eerste paar jaren effectief is, maar daarna tot dramatische lekkage leidt. En dat is een heel belangrijke notie die wij uit ons onderzoek hebben kunnen destilleren.

Interviewer: Daar komen we later nog op terug, Jos.

7. Molens moeten malen. Daar zijn ze voor gebouwd

Interviewer: Jos. Er is een tijd geweest dat het vrijwillige molenaarschap opkwam en dat er mensen waren van: we zijn al heel blij dat die molens gaan draaien en die hoeven niet per se te malen. Maar daar had jij een andere gedachte bij. Kun je vertellen waarom jij stelt van: molens moeten malen?

Jos Gunneweg: Ik zal dan de hele slagzin die ik had bedacht uitspreken. Daar zit het in. Molens moeten malen, dat is hun kracht. Daar zijn ze voor gebouwd. Punt. Het tonen van een monument en de waarde daarvan gaat verder dan: dat hebben we al gehad. Het plaatje. Decor. Het gaat nog verder dan alleen maar de wiekjes laten draaien. Net zo goed als je een historisch orgel hebt. Dan ga je niet zeggen: daar zet

ik een vitrine omheen en er zijn allerlei kleppen en mechanismen. Die zijn helemaal uitgedroogd. Daar moeten we dan helemaal van afblijven, want als ik daar met een vinger naar uitsteek, dan verkruimelt het. En dan, en dat is dan het orgel. Mensen, daar kwam vroeger geluid uit, dat snapt niemand.

Interviewer: Dat geldt dus ook voor molens?

Jos Gunneweg: Ja, er is daar, op dat punt moet je zeggen: er is maar één optimum, dat is de molen als maalwerktuig in bedrijf. Dan heb je dus, dat je, om dat te kunnen bereiken, blijft dus het molenaarsambacht in stand, het korenmolenaarsambacht en blijft het molenmakersambacht in stand. Want in de tijd van de, daar kom ik nog wel op, de decorbouw devalueerde het molenmakersambacht. Dat devalueerde tot decortimmerman. Daar hoef je niet lang over na te denken om dat te willen inzien. Dus daar zitten ook... En dat zijn ook cultuurhistorische waarden. Immateriële waarden. Dat is op het ogenblik trouwens een heel goed begrip in de monumenten en erfgoed. Immaterieel erfgoed.

Interviewer: Klopt.

Jos Gunneweg: Als je zegt: dat isoleer ik er allemaal van, dus dat is allemaal niet nodig. Dan wordt niet, kan je niet begrijpen, oliemolen De Zoeker met draaiende wiekjes en verder stil van binnen? Blijft toch niets van over, van de magie die je daar beleeft als je daar in bent. En dan kan je zeggen: we hebben wel een molenboek van, waar dat ook in beschreven staat, dat er dan een vuurtje brandde in die vuister en zo, dat kunnen we mensen wel vertellen. Dat vroeger brandde daar een vuurtje. En dan roerde dat zo rond. Oh ja. Maar nu sta je daar midden in en je doet een stap in een tijdmachine, twee eeuwen terug in de tijd. Ik geloof niet dat ik mijn pleidooi nog duidelijker kan maken. Het was Eric Zwijnenberg die mij de credits gaf voor deze slagzin. Het is al zo lang geleden, maar ik geloof wel dat dat inderdaad mijn geestelijke eigendom is. Daar zit toch wel een wereld van beleidsmatige en organisatorische initiatieven achter om dat idee ook te realiseren. En daarin krijg ik, als hij bij de Rijksdienst, ook bij de Rijksdienst, in augustus 1970 in dienst treedt. Ook steun van mijn vriend en dan collega Gerrit Keunen. Wij hadden al eerder vastgesteld dat het restaureren van een stille molen afgleed naar decorbouw voor het plaatje waarmee het ambacht van de molenmaker zou devalueren. Van een specialist in houten kamwielen en subtiel uitslaan van de juiste zeeg in de werking van het wiekenkruis, naar dat van een decor timmerman. De finesses deden er niet meer toe en die vaardigheden zouden verdwijnen.

Jos Gunneweg: Chef Korpershoek van onze afdeling had diezelfde visie en die probeerde dat te keren via het subsidiestelsel. Bijsturen van het restauratieplan tot maalvaardig restaureren en via het vergunningenbeleid stoppen met het goedkeuren van zogenaamde wezensvreemde bestemmingen. Horeca, woonbestemming omdat er toch niets anders op zit. Ik kom daar aan het eind van mijn betoog nog een keer op terug, want dat zie je nu weer heel anders op de site van de Rijksdienst staan. Keunen en ik betoogden dat daarnaast de particuliere initiatieven van de vrijwillige molenaars en het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde onmisbare elementen waren in het bereiken van deze doelstelling en dat deze daarom in principe ook in

aanmerking zouden moeten komen voor een exploitatiesubsidie van rijkswege.

Jos Gunneweg: Ik heb geen informatie of dit voorstel ook daadwerkelijk tot een subsidieverlening heeft geleid. Ik kan me niet meer herinneren. Maar als je ziet hoeveel kracht er van de realisering van dit idee van molens moeten malen, uitging, hoeveel mensen geïnspireerd raakten om serieus vrijwillig molenaar te worden of zelfs het korenmolenaarsambacht als beroep te gaan uitoefenen, dan was dat een bewijs dat wij daarmee in een, dat we een juiste richting hadden ingezet. Des te teleurstellender was het, dat ik al bij de Rijksdienst vertrokken, het was begin jaren negentig meen ik, moest vernemen dat op hoog niveau binnen de Rijksdienst een heel andere visie werd ingezet en met kracht werd uitgedragen. Precies het tegenovergestelde: moeten molens altijd malen?

Interviewer: Dat is het verhaal van Jos Bazelmans.

Jos Gunneweg: Jij noemt zijn naam. Want met malen ging slijtage, dus periodieke vervanging van onderdelen, dus vermindering van authenticiteit gepaard. Er ontstond ook behoefte de molens te verplaatsen als ze door ruimtelijke ontwikkelingen de wind uit de zeilen werd ontnomen. Nieuwe plek, niet authentiek. Ook was daar de wens om sommige incomplete molens weer te completeren, om ze zoals vanouds weer draaiend en malend te kunnen beleven. Niet goed. Het was een typische archeologenvisie. Je graaft een fundering op, fotografeert en documenteert hem en gooit de sleuf weer dicht. Niets meer aan doen. Bij de molens? Laat ze maar stilstaan. Niets meer aan doen. In wezen terug naar af. Jaren '50/'60, stille molens. Decorbouw.

Jos Gunneweg: Impliciet kon je als molenaar hieruit lezen dat je verkeerd bezig was. Want je was je molen aan het opslijten, het monument aan het beschadigen, wat dus bij wet verboden is. Molenaars en andere molenliefhebbers waren hier niet blij mee, met deze alternatieve molenfilosofie. Ik geloof trouwens dat er weinig draagvlak voor was en dat het in de praktijk niet veel impact heeft gehad.

8. Molentechnische aspecten – ontmoeting met ir. Fauël

Interviewer: Jos, we hebben het nu even gehad over de molen en het molenaarschap als ambacht. Maar er zit ook natuurlijk een technische kant aan die molen. Kun jij vertellen hoe die molentechniek in jouw leven een rol speelde?

Jos Gunneweg: Dat is iets wat je gewoon gaandeweg leert zien. Je bent soms aanwezig bij een of andere verfijnde afstelklus die een oude vakman aan het uitvoeren is. Je kijkt, je vraagt, je komt de volgende dag nog eens terug en je begint te doorgronden wat er eigenlijk gebeurt. Ik heb daar een heleboel dingen geleerd als vrijwillig molenaar. Ik heb die dingen als rijksambtenaar soms kunnen toepassen. Soms leerde ik als rijksambtenaar, omdat ik toevallig molenmakers tegenkwam, die ik vanuit Schiedam en Schiedamse tours niet ontmoette. Dan reed ik daar weer naar toe en daar kon ik dan...

Interviewer: Precies.

Jos Gunneweg: Het is een wisselwerking. Ik leerde bijvoorbeeld van een oude beroepsmolenaar het afhangen van een steen met vast werk. Dat is wat anders dan pinnetjeswerk, maar dat is een lastig en secuur klusje. Bij de restauratie van een korenmolen waar ik ambtelijk bij was betrokken en waar een molenmaker aan timmerde, die toch vooral zijn sporen had verdiend op poldermolens, daar zitten weinig molenstenen in. Hij kreeg dat niet voor elkaar om bij de oplevering of het proefmalen die molensteen mooi te laten zingen, dat hotste en botste. Hij wist zich er geen raad mee. Ik zei: als je het goed vindt, dan kom ik, maak ik een dag vrij en dan kom ik daarbij helpen. Dat hebben we gedaan en aan het eind van de dag: prachtig, iedereen blij.
Ik had me bijvoorbeeld ook verdiept in het Prinsenmolenboek, ik geloof 1912 of 1918.

Interviewer: Dat zou kunnen.

Jos Gunneweg: Proeven met de Prinsenmolen aan de Bergsche Plas. Door een consortium van ingenieurs. Echt heel slim. Daar leerde ik over de relatie van de diepte van de zeeg tot de omtreksnelheid van het wiekenkruis, waar de stroomlijnwieken een duidelijke invloed op hadden. Dus, simpel gezegd, stroomlijnwieken, ondiepere zeeg. Die kon ik omgekeerd toepassen bij een restauratieproject waar een grote poldermolen voor het plaatje was gerestaureerd. Die had ooit stroomlijnwieken en een ondiepe zeeg. Daar waren dus niet, wat ze vaak deden met hele dikke spieën aan de achterkant, maar je moest eerst aan de voorkant die gaten groter maken en dan aan de achterkant waren of dikke spieën of werden er plaatjes ingelast zodat de gaten ook werkelijk op een andere plek kwamen.

Jos Gunneweg: Dat was daar het geval. Die molen dan nu met zijn oud-Hollandse tuig en ondiepe zeeg. Die trok voor geen meter. Die kwam niet op gang. Daar was weer een restauratiebeurt. En toen dacht ik, ik zag onmiddellijk wat het probleem was. Ik dacht: ik ga dat opmeten en ik ga dus even ook nog op tekening uitslaan en met een schema de diepte van die zeeg. Dat integreer ik dan in mijn plannetje. Dan blijf ik er ook bijna bij staan als de molenmaker die wieken gestreken heeft.

Interviewer: Ik wou zeggen dat, daar sta je er nog echt bij, hè?

Jos Gunneweg: Hè?

Interviewer: Daar sta je bij.

Jos Gunneweg: Ja. Als je dat alleen maar op een papiertje overdraagt. Dan wordt dat overgeslagen. Toen was het voor elkaar, hè? Dat is leuk. Uit het theoretisch en praktisch molenboek van Krook, met de bijbehorende platenatlas, leerde ik van het afschrijven van kammen. Echt belangrijk. En wat ook mooi was en daar ben ik eigenlijk heel, heel, was ik, voel me zeer vereerd. Vanuit mijn ambtelijke positie leerde ik de oude heer ingenieur Fauël kennen die in 1934 de fokwiek had uitgevonden. Die wijdde mij in, in de uitslagen van de fok en de hoeken van de

fokstoelen in relatie tot de aanwezige zeeg. Ik heb dat een paar keer mogen toepassen op molens waar tot de toepassing van fokwieken werd besloten. Ik voelde me zeer vereerd dat hij deze kennis met mij wilde delen.

Interviewer: Want wat voor persoon was die Fauël eigenlijk? Kun je daar iets over vertellen?

Jos Gunneweg: Een zeer beminnelijk man. Een beetje aristocratisch, maar hij was gecharmeerd van mensen die met kennis van zaken over het onderwerp spraken en ook zich open stelden voor zijn kennis. Dus dan had je gauw een klik met hem. En hij was dus al op, hij is, geloof ik, op 101-jarige leeftijd overleden, maar hij was toen al op hoge leeftijd en hij woonde in Wassenaar. Hij had uiteraard nog gewoon een ouderwetse tekentafel en calques waarop al die dingen uitgetekend waren. En dan zat ik naast hem en enthousiast te kijken, doe je dat zo. Dan mocht ik ook een aantal van die calques, mocht ik lenen en daar liet ik dan kopieën van draaien. Dus hij was al heel blij dat er dus een persoon was die het kunstje van hem wilde.

Interviewer: Toepassen in de praktijk.

Jos Gunneweg: Ja. Dat was een unieke ontmoeting.

Interviewer: En je kon ook op gelijke voet met hem praten.

Jos Gunneweg: Absoluut!

Interviewer: Het is dus niet zo dat hij jou zegt van: zo is het en klaar. Of...

Jos Gunneweg: Het was ook wel zo, wat hij zei. Ik had daar geen dingen tegenin te brengen. Nee, maar ik bedoel wij... Hij was heel open en beminnelijk en geen onaardig starre autoriteit die het jou wel even wilde vertellen. Nee. Hij had zelf ook een soort dankbaarheid dat hij dus die gelegenheid kreeg om zijn kennis door te geven. Nou, dat is ideaal.

Interviewer: Mooi.

9. Molen De Vrijheid – Olieslagerscontract - Overgang naar economisch bedrijf

Interviewer: Jos, dan komen we nu op molen De Vrijheid. Ik denk dat ik niet overdrijf als ik kan stellen dat die molen De Vrijheid toch wel een hele speciale plek in jouw hart, maar ook in je carrière heeft. Kun je daar wat over vertellen?

Jos Gunneweg: Ja, ik moet het kort houden. Dat is dus wat ik al vertelde. De molen waar ik het eerst op kwam toen ik vakantiewerk deed bij een distillateur aan de Noordvest. Een grote duiventil waar honderden duiven in zaten te broeden, maar die daar zo, tussen die takken door, zo authentiek was dat je er helemaal stil van werd

en daar nieuwsgierig naar werd, hoe dat zou hebben gewerkt, toen dat nog volop in bedrijf was. En hij was ook qua inrichting, in het kader van het concept van de Schiedamse moutmolen, was hij dus de meest gave, de meest authentieke. Wat ik van lieverlee ontdekte, is dat ik niet alleen keek naar de romantiek, maar dat ik ook een idee kreeg van hoe je eventueel dat ambacht op zo'n molen nieuw leven in zou kunnen blazen.

Jos Gunneweg: En dan niet zomaar als een abstract denkmodel, maar ingebed in de mogelijkheden die de huidige tijd dan bood, met de economische relevantie en mogelijkheden. Daar heeft, zeker in 1965, mijn bezoek aan oliemolen De Zoeker (in Zaandam, red.) ook een rol bij gespeeld. Daar leerde ik kennen het zogenaamde Olieslagerscontract. De mensen van de oudere generatie, die weten dat. Maar dat was dus een contract tussen een aantal Zaanse industriëlen, die hadden uitgerekend wat er eventueel per jaar bij moest om die molen volgens de oorspronkelijke functie met een professionele molenaar in bedrijf te hebben. En dat hebben ze toen naar, pak 'm beet, dat er twintig ondernemers waren, gezegd: dan doen we ieder een twintigste en dat is dan een fluitje van een cent om dat op die manier te doen.

En dan hebben we dus de basis, de oervorm van ons Zaanse ambacht. Dat hebben we terug. Ik heb een plannetje ontwikkeld voor molen De Vrijheid. Inmiddels was het, was er belangstelling voor ambachtelijk gemalen biologisch geproduceerd graan. In 1967 was het Echte Bakkersgilde opgericht, een kring ambachtelijke bakkers die elkaar met onderlinge adviezen en marketing bijstonden en zo hun positie op de broodmarkt wilden versterken. Er was ook een link tussen een regionale kring echte bakkers in Rotterdam en de Schiedamse molen De Vrijheid.

Interviewer: Nam jij daarvoor het initiatief, om met die echte bakkers te gaan praten? Of kwam het van hun kant?

Jos Gunneweg: Het zat in de lucht. Ik heb op een gegeven moment wel een plan geschreven. Eerst zijn er praatjes. In de kroeg, of aan de vergadertafel, of in de wandelgangen. ‘Joh, kom daar eens op terug’. Maar ik had het idee, toen, van daar moet dus een concrete formule voor zijn te vinden. En dat was het aardige, dat ik mij ook in de bedrijfseconomische kanten van het hele verhaal verdiepte. Kostprijs, marktprijs, onderhoudskosten, loonkosten, rekensommen. Wanneer gaan we het, zou het quitte kunnen?

Interviewer: Precies. Echt een economisch plan.

Jos Gunneweg: Wat moest daar aan extra geld bij, of hoefde er geen extra? Of wat moest er aan investeringen minstens zijn, wilde je op gang komen? Elke ondernemer moet eerst een bedrijfskapitaal hebben voordat je een product kan maken.

Interviewer: Natuurlijk.

Jos Gunneweg: Dat heb ik toen geschreven en ik heb gedacht: nu projecteer ik dus dat Olieslagerscontract van De Zoeker naar Schiedam. Ik ben toch... Het gaat nu om

bakkers en die gaan niet in... Die gaan die tekorten niet opzuiveren. Die willen een marktprijs, ietsje hoger, want dat is een exclusief product. Maar daarmee moet het ook rond zijn. Dus er moet een bedrijfskapitaal komen. Toen dacht ik: die Schiedamse molens zijn, als moutmolen, als brandersmolen gebouwd, van oorsprong, in een coöperatieve compagnieschap van branders, waarbij de bouwsom in 26 porties werd gedeeld.

Jos Gunneweg: Waarom in 26? Dat is een heel verhaal, dat laten we zo. Ik dacht: we hebben ons bedrijfskapitaal. Ik had met mensen gepraat. Toch wel minstens 20 à - 21.000 gulden toen, nodig. Als ik dat door 26 deel, dan heb ik weer een link met die porties in die brandersmolen, hè. Dan kom je aan 800 gulden per portie. Dat is voor een flinke ondernemer in Nederland niet zo'n geweldig bedrag. Ik kwam ook in contact met de Lions in Schiedam en die vonden het heel leuk. Een leuk project. Ze zeiden: wij stellen ons ten doel om die 26 porties onder onze leden of daarbuiten te plaatsen. Dat heeft ze, laten we zeggen een jaar, anderhalf jaar gekost en toen hadden ze bijna dertig porties. Toen dat rond was, toen konden we die stichting oprichten.

Jos Gunneweg: Inmiddels had ik een molenaar gevonden, Fré Kodde uit een Zeeuws molenaarsgeslacht, werkzaam op een verffabriek in Rotterdam. Maar voor dat hij daar kwam, echt ook in de leer geweest al, op een aantal molens in Zeeland en Zuid-Holland. Een man die het scherpen van de steen, het billen van de stenen ook helemaal beheerste. Die heb ik min of meer naar Schiedam toe gehaald. Ik vond dat wel een hele belangrijke verantwoordelijke taak op dat moment. Ik was 28 geloof ik, maar ik had het met het bestuur goed afgekaderd. Welk salaris kon ik bieden? En wat was het perspectief? Daar geloofde hij heel erg in, dat wij hem dus ook vastigheid konden bieden in zijn nieuwe werk.

Interviewer: Precies. Essentieel.

Jos Gunneweg: Dat is gelukt. Zo is dat hele verhaal gaan draaien. Dan wordt op een gegeven moment het inwendige van De Vrijheid gerestaureerd. Dus dan tegelijkertijd, dat broeit, dat plan, dat ontwikkelt zich verder. Dus dat is dan mijn dubbelrol. Van ik mocht die restauratie begeleiden en ik wist precies hoe ver en ik mocht een plan ontwikkelen, dus dat kon ik mooi op elkaar afstemmen. Je kon bijna al aangeven dat óver volgend jaar zou dat restauratieproject rond zijn. Dan moest mijn andere project ook rond zijn.

Interviewer: Precies.

Jos Gunneweg: Dat lukt allemaal. Ik heb samen met Rob Batenburg de zogenaamde aanvullende voorzieningen ontworpen, waarbij je dus los gestort graan bij die molen kon aanvoeren. Silo's, elevatoren, stortkokers en dergelijke. Ik heb de directie van de Rijksdienst kunnen overtuigen dat dit een uniek gebeuren was en dat ze dit als pilotproject die aanvullende voorzieningen ook in de subsidieregeling moesten betrekken.

Interviewer: Oké, dat was ook een voordeel van jouw functie ook, hè? Toch?

Jos Gunneweg: Jazeker. Dat is zo gegaan. Uiteindelijk waren die molenporties 29 stuks van 800 gulden bijeen. Dan wordt op 5 november 1974 De Vrijheid volgens de nieuwe formule in bedrijf gesteld als bakkersmolen door Jan Jessurun, de toenmalig hoofddirecteur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Zaken ontwikkelen zich voorspoedig en dan wordt er al gauw een tweede molenaar aangenomen. Rob Batenburg, een vaste waarde in het Schiedamse molenwereldje. Op de molen vinden vele jonge mannen hun opleiding tot molenaar, vrijwilliger of beroeps.

Interviewer: Die bakkers waren meteen enthousiast, over het hele...

Jos Gunneweg: Dat was in die afdeling Rotterdam uit en te na besproken. Die werden ook helemaal, die raakten helemaal gemotiveerd. Er waren twee voormannen uit die afdeling, die dus ook, ik geloof in het bestuur van de stichting Molen De Vrijheid zaten. De pr-man van het Echte Bakkersgilde, die had ook een speciale naam voor dat brood: 'Bruin van de Molen' en daar werd dan een ouweltje meegeleverd met het logo, zodat er een echtheidsmerk, kenmerk op dat brood zat. Allemaal dingen die erg, de mensen erg aanspraken. Dat heeft dus, er is weer een dip gekomen natuurlijk. Maar in het begin is dat zodanig geweest dat als het een BV was geweest hadden ze aardig wat dividend kunnen uitkeren.

Interviewer: Precies.

Jos Gunneweg: Binnen de stichting, natuurlijk. Enfin, nu zet ik even een grote stap. Dit jaar, 5 november. Ik woon de reünie ter gelegenheid van 50 jaar molen De Vrijheid bij. Theo de Rooij en Bas Batenburg hebben deze viering op touw gezet. Ik ontmoet een aantal mannen, waarvan ik de meesten in geen veertig jaar gezien heb. Soms even moeite ze te herkennen, want ze waren nog jong toen en nu met een kop met grijs haar. Grappig, maar mooi om te zien wat een groep mensen in die jaren hun vorming als molenaar daar, en ik moet Fré Kodde hier met ere noemen, op De Vrijheid hebben gehad en hoe sommigen naar andere delen van het land zijn uitgevlogen om daar een korenmolen, op een korenmolen, een eigen molenbedrijf te stichten.

Jos Gunneweg: Ik noem Rolf Wassens in Feerwerd en Cees Nooteboom in Woudsend. Die heb ik daar ontmoet voor twee weken geleden. Hier zou wel eens een antropoloog of een socioloog eens naar moeten kijken.

Wat een verbinding dat geeft, zo'n malende molen. Daar ben ik best wel trots op, dat ik hier van, aan de wieg heb gestaan.

10. Oprichting van het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde

Interviewer: Jos, we gaan het nu even hebben over de oprichting van het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde (AKG). Dat is toch iets waar jij de grondslag voor

hebt gelegd en waar jij initiatiefnemer voor bent geweest? Misschien kun je even vertellen hoe dat destijds in zijn werk ging en hoe het verder is gegaan met het AKG.

Jos Gunneweg: Ik heb, dat is ook wel iets wat dan in je zit, natuurlijk, hè. Ook in mijn zogenaamde molenaarstages die in de jaren zestig altijd al de behoefte had om uit te proberen of ik behalve wiekjes laten draaien, ook kon malen. Dan hebben we het over de molen in Schipluiden (De Korpershoek, red.), de molen in Vlaardingen (Aeolus, red.), de Noordmolen in Schiedam. Dat lukte vaak en dat vond ik prachtig. Ik heb al tijdens het werken aan het plan voor molen De Vrijheid, kreeg ik het idee en gesterkt door het direct al blijkende commercieel succes van die formule. Dat ik dacht: ‘we moeten een stap verder kunnen zetten’. Ik wist ook van de oprichting, al zeven jaar eerder, in 1961, van het landelijke Echte Bakkersgilde. Dat is dan ook een inspiratiebron. Eerdere pogingen om tot een organisatie te komen die streefde naar het malen van tarwe voor bakkers met wind- en watermolens kwamen niet tot uitvoering.

Jos Gunneweg: Dat was ingezet door Mathieu Schraven in het vakblad De Molenaar. Ik voel dat de tijd er nu wel rijp voor is en ik kom met het voorstel. Het netwerk dat ik vanuit het project De Vrijheid opgebouwd had, helpt daarbij, natuurlijk, tot het formeren van een initiatiefgroepje dat streeft naar de oprichting van een mini-brancheorganisatie voor de ambachtelijke korenmolenaars die op commerciële basis hun wind- of watermolen nog weer graan malen voor bakkers en thuisbakkers. Ik meen dat daar ook Mathieu Schraven bij was. En Frans Gunnewick, de echte bakker Frans Hazenberg en Jan Houdijk, de pr-man van dat gilde. Ook de goede contacten met Ben Kloosterman, de toenmalige hoofdredacteur van het vakblad De Molenaar, speelden daar een rol bij. En nu kom ik op iets, daar ben ik wel heel trots op: de crux voor de financiële basis.

Jos Gunneweg: Ik pleeg enige research naar de structuur van de Nederlandse meelindustrie en ontdek daar dat er een brancheorganisatie is waarvoor alle meelproducenten vrijwillig, dus niet opgelegd door wetgeving, een omzet-afhankelijke contributie betalen. Men verwacht dat de ambachtelijke korenmolenaars dit ook zullen doen. Ik merk op dat dit raar is, want voor die molenaars is het AKG in oprichting juist die brancheorganisatie. En nu zouden zij dus contributie gaan afdragen aan de concurrentie. Volgens mij zou het zuiverder zijn wanneer de molenaars een dergelijk bedrag per ton als contributie aan het AKG zouden betalen. Dat zou precies het fundament zijn voor de vaste kosten van het korenmolenaarsgilde.

Jos Gunneweg: Ik beleg samen met enkele leden van het voorbereidend comité een gesprek met de directeur van die brancheorganisatie. Dat was, als ik me goed herinner, in hotel De Witte Bergen langs de A2 bij Hilversum. We hebben het beleefd naar voren gebracht en de goede man kon daar weinig tegenin brengen. Belangrijke stap voor het AKG. Ik kom ook in contact met consulenten van de toenmalige Rijksnijverheidsdienst, waarmee ik een paar exploitatiemodellen van korenmolenbedrijven uitwerk. En uiteindelijk is het dan zover. 25 maart 1976: oprichting Ambachtelijke Korenmolenaars Gilde. Akte passeert bij een notaris Karskens in Leiden, als ik mij goed herinner. Mij is gevraagd in het bestuur zitting te

nemen als secretaris.

Jos Gunneweg: Als rijksambtenaar verkies ik echter een beetje tussen de coulissen te blijven. Ik ben oprichter maar verder adviseur. Meestermolenaar Frans Gunnewick uit Vragender wordt de eerste voorzitter. Het gilde kent meester-, gezel- en leerlingmolenaars. Anno 2024 zijn er molenaars op 27 molens aangesloten. De structuur en de ballotage zijn vrijwel zoals ik die ooit heb opgeschreven. Wel zijn er qua diplomering uiteraard aanvullende eigentijdse eisen, zoals de hygiënecode volgens de HACCP. Men is, natuurlijk, ondernemer in een speelveld van Europese eisen qua voedselveiligheid. In 2026 zal ook het AKG zijn vijftigjarig bestaan vieren. Ik hoop daarbij te zijn.

11. Oprichting Stichting Schiedamse Molens – De Gekroonde Brandersketel

Interviewer: We gaan nu weer even naar de Schiedamse molens, want daar moest ook een beheersorganisatie op poten worden gezet. Daar heb jij een rol in gespeeld, Jos. Kun je vertellen hoe je daarmee te werk ging?

Jos Gunneweg: Ja, het voorspel is zeker, pak ´m beet, acht jaar geweest. De gemeente was in die jaren, begin jaren zeventig, eigenaar van twee van de vier molens en onderhandelingen liepen om ook de derde in eigendom te verwerven. Heel in de verte voelde men ook wel uit dat als er dan drie van de vier eigendom van de gemeente waren, dat dan de molen De Walvisch, van De Hollandsche Molen, om het een beetje efficiënt allemaal te kunnen managen, niet verkeerd zou zijn als die ook zou worden overgedragen. Afijn. Maar wij waren bevlogen molenaars, vrijwilligers en ik was ook nog een deel professional. De molens waren in beheer bij de dienst van Gemeentewerken. Een hiërarchisch geleide dienst, een staat in de staat, werd door andere gemeenteambtenaren gezegd, die geen expertise hadden, maar ook eigenlijk geen enkele affiniteit.

Jos Gunneweg: Dus er gebeurde helemaal niks of er gebeurde het verkeerde. Ik dacht er zitten hier veel meer mogelijkheden in dan alles maar te laten staan. En als er een keer iets zo rot was dat het gevaar oplevert, dan zouden we zeggen: dan gaan wij, sturen we de timmerman er even af. Dus ik heb toen een, alweer, een plan geschreven. Actieplan Instandhouding Schiedamse Molens en ik deed het voorstel dat de gemeente alle vier de molens in eigendom verwerft en de molens zonder eigendomsoverdracht in beheer geeft bij een op te richten stichting. Die stichting zou dan als taak moeten krijgen: beheer, onderhoud en restauratie van de molens, het bevorderen van een passende exploitatie en het geven van de molens van een rol in het toerisme.
Jos Gunneweg: Een stichting die, in tegenstelling tot gemeente, ook sponsorgelden uit het bedrijfsleven en subsidies van cultuurfondsen kan aantrekken. En om deze om deze activiteiten te managen, een functionaris aan te stellen: een molen coördinator. Ik bied het plan aan aan de wethouder, onder de mededeling: mocht het zover komen, dan ben ik zelf wel beschikbaar voor die functie, als je daar prijs op

stelt. De wethouder aanvaardt het plan met grote instemming. Helaas, zo gaat dat dan in de gemeentepolitiek. Politieke crisis, wethouder treedt af.

Interviewer: In 1975, hè?

Jos Gunneweg: Ja. Plan, het belandt in een la. Ik zag mij daar al zitten natuurlijk, hè? En ik werkte daar alle zaterdagen. Dus, oké, zo gaat het. In 1976 neemt gemeente Schiedam de molen De Drie Korenbloemen in eigendom over van Arie van der Voorden. Ik moet zeggen: de credits hiervoor gaan naar de onderhandelaar Willem Korpershoek, hoofd van de afdeling Molenzaken. De gemeente heeft nu drie van de vier molens in eigendom. Na een zekere periode, het was omstreeks 1978, bied ik het actieplan opnieuw aan aan de opvolger van de betrokken wethouder. Ook die staat er niet onwelwillend tegenover. Ik werk het stuk samen met een ambtenaar van de gemeentesecretarie om tot een raadstuk. Er zitten privaatrechtelijk zowel als bestuurlijk wel wat haken en ogen aan, maar die blijken oplosbaar.

Jos Gunneweg: Verder zit er niet heel veel vaart in. Weer een paar jaar verder. 8 september bericht het Rotterdamsch Nieuwsblad over een stichting die het beheer van de Schiedamse molens gaat overnemen en de statuten zullen eerdaags passeren bij notaris C.P. Sneep. Dat wordt dan pas 28 april het jaar daarop. Dus die actie, die moest. Ik weet niet meer of er heel veel oppositie was in de gemeenteraad of dat de Provinciale Staten kritische vragen heeft gesteld. Ambtelijke molens malen. Langzaam maar zeker, als ze eenmaal een besluit hebben genomen, dan komen ze daar niet heel snel weer op terug. Dan dien ik dus na die oprichting van de stichting een formele sollicitatiebrief in. En ik word beoordeeld, dat is wel grappig, door een sollicitatiecommissie bestaande uit ..... de directeur Gemeentewerken. Dat was dus mijn grootste opponent.

Interviewer: Ik wou zeggen, ja.

Jos Gunneweg: Maar de wethouder vond dat hij die weg moest kiezen om de directeur Gemeentewerken ook volkomen een serieuze plek in dat hele proces te geven. Was een beetje zenuwachtig. Ik denk...

Interviewer: Hoe ging dat?

Jos Gunneweg: Ik moest een geloofsbrief, een visiedocument van tien hoofdstukken schrijven die hij mij opgaf. Ik kom door de test.

Interviewer: Daar wil je verder geen woorden aan vuil maken, begrijp ik.

Jos Gunneweg: Het was wel of niet. Het was wel, dus. Dan neem ik op 1 augustus ontslag bij Monumentenzorg en treedt in dienst van de nieuwe stichting als molencoördinator. Mijn eerste klus was het opstellen van een meerjarenplan groot onderhoud en restauratie. Dan in '82 neemt de gemeente Schiedam voor de symbolische prijs van één, niet euro, gulden molen De Walvisch over van de vereniging De Hollandsche Molen. De molen komt ook in beheer bij de molenstichting, zoals het ingezet was. De eerste restauratieklus in mijn nieuwe

functie bestekomschrijving voor de vervanging van het slechte bovenwiel van deze molen door een nieuw. Tot ik in 1997 mijn werkzaamheden in Schiedam beëindig, komen er nog tal van activiteiten tot ontwikkeling.

Jos Gunneweg: Zo werk ik in 1989, in samenwerking met Batenburg, in het zicht van grotere projecten, een plan uit voor de oprichting van een eigen Schiedamse molenmakerij, restauratiewerkplaats en herbouw van molen De Palmboom en het realiseren daarvan. Daarin het Molenmuseum. Dat vormen dan verder ook wel de hoogtepunten. Daarnaast komt vanzelfsprekend het in ere herstellen van historische en technologische lijn molens, branderijen, distilleerderijen in Schiedam in zicht. In de periode 1985 tot '96 vervul ik dan een dubbelfunctie als directeur, inmiddels van de Stichting Schiedamse Molens en als projectmanager van de Stichting De Gekroonde Brandersketel.

Jos Gunneweg: Die organisatie heeft als doel het reconstrueren en in werking brengen van een klassieke Schiedamse moutwijnbranderij. En met het in hetzelfde pand ook te vestigen Museum van het Nederlands Gedistilleerd. Dat valt verder buiten het kader van dit verhaal. Maar het is wel zo dat dan één van die molens gaat malen voor die branderij die we kunnen realiseren aan de Lange Haven.

Interviewer: Maar dat valt, dan valt het dus eigenlijk niet buiten je verhaal, want dat is wel een essentieel element, natuurlijk.

Jos Gunneweg: Het is één keten die fascinerend is, zowel technologisch, sociaal als economisch. En als je dat ziet, en dan zit het, dan zit er een enorme balans in al die deelcomponenten van de verwerking. De capaciteit van de molens was voldoende, dat was bewezen voor 26 ruwketels. Dat was dus een distilleerketel in een moutwijnbranderij. Sommige hadden er twee en daar had je dus ook een portie. En die portie paste in een maalsysteem, een maalrooster waar successievelijk de ene na de andere brander aan de beurt kwam. En elke brander had evenveel risico, statistisch over een lange periode, om door windstilte getroffen te worden. Er waren perioden in de achttiende eeuw in Schiedam dat dus die brandersnijverheid booming was en te weinig maalcapaciteit.

Jos Gunneweg: En dan ging het college van burgemeester en gecommitteerde vroedschappen in Schiedam die porties zelfs verloten. Zo was er een druk op groei van die maalcapaciteit. Dit was de... En dat hele verhaal van graan wat per schip aan werd gevoerd, overgeladen op kleinere scheepjes in de Schiedamse havens, werd, tijdelijk werd opgeslagen in de pakhuizen van die branders. Het gerst ging naar mouterijen, daar werd het gemout. Het rogge bleef daar liggen, er was een zakkendragersgilde. Mannen die opgeroepen werden met een klokje en dobbelden om het werk. Die losten die schepen en die losten ook de graanpakhuizen. De molens hadden acht man personeel, waaronder drie op, voor de expeditie, een kar met twee paarden ervoor.
Die haalden dus uit die pakhuizen de mout en die brachten het naar de molen. Die brachten het moutmeel en het gerst, roggemeel weer naar de branderijen, enzovoorts.

12. Onderzoek metselwerk – hydrofoberen

Interviewer: Jos, we komen nu even op een ander terrein, en dat is ook een terrein waarin jij een behoorlijke kennis hebt. En dat gaat over de vochtproblemen in de molens. Daar heb jij je echt heel erg in verdiept. Kun je aangeven wanneer dat is begonnen, en waarom eigenlijk?

Jos Gunneweg: Ja. Dat is dus een, bijna een carrièreswitch geweest. Hoewel ik met metselwerk en vochtproblemen en zo, met name ook in Schiedam, wel vertrouwd was. En waarbij ik me ook herhaaldelijk afvraag: want hoe krijg ik daar mijn vingers achter, en…..? Maar dat was een probleem in heel Nederland, dat de helft van de molenrompen, waar metsel- en voegwerk herstel aan was uitgevoerd, lek waren. En waarom? En hoe krijg je dat goed? En dat had op sommige molens dermate grote vormen aangenomen, dat er echt ramptoestanden ontstonden. Dat molens voor een derde met dekzeilen waren afgedekt, met tengels afgetimmerd. En toen is dus in... En bovendien, het was niet alleen bij molens, maar vooral bij molens. Maar dat waren ook conische rompen, en dynamisch belast.

Jos Gunneweg: Dus ze trilden, wat bij een gewoon gebouw niet... Daar zaten soms wel spanningen in, door temperatuurverschillen, de bezonde en niet bezonde zijde, maar verder niet. Enfin, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de provincie Zuid-Holland, de gemeente Leiden en het Hoogheemraadschap Alblasserwaard en Vijfheerenlanden, die hebben toen de handen ineengeslagen. En die hebben besloten dat er in 2000 een inventariserend onderzoek van twintig molens zou plaatsvinden, tien lekke en tien dichte. Uit te voeren door de Technische Universiteit Delft, de faculteit Civiele Techniek en Geowetenschappen. Ik kreeg de kans om hieraan als gastonderzoeker mee te werken, man van de praktijk.

Jos Gunneweg: Samen met, toen werd dat mijn collega, doctor ingenieur Caspar Groot, een wetenschapper met grote theoretische kennis omtrent de bouwfysische en mineralogische processen die zich bij metselwerk afspelen. Wij vormden een tandem. Ik bracht wat bagage mee van geslaagde en ook minder geslaagde restauratiewerken, die onder mijn supervisie waren uitgevoerd. Waaronder natuurlijk die van het Schiedamse Molen-herbouwproject, waar de kennis van toen bij tekortschoot, om het tot een echt waterdicht eindresultaat te brengen. Ik leerde aan de andere kant een gedegen onderzoek te doen, en niet te snel tot conclusies te komen. Iets dat in het molenwereldje wél vaak voorkomt. In het geval van lek metselwerk was dat lang hydrofoberen, uitroepteken, maar de laatste jaren toch maar niet. Maar wat dan wel?

Interviewer: Kun je het uitleggen, wat hydrofoberen is?

Jos Gunneweg: Ja, dat is dus een mineralogisch chemisch proces, waarbij dus silicaat-hydraat is opgelost in, laten we zeggen, een oplosmiddel van de vluchtige aardoliegroepen. Dat product sprenkel je over metselwerk, dat verbindt zich met de porie structuur in de huid van het metselwerk, en vormt daar microscopisch kleine,

scherpe puntjes. Niet te zien, ook niet het... Behalve bij de uitvoering, maar of het wel of niet al is gedaan. Niet te zien.

Interviewer: Niet te zien.

Jos Gunneweg: Maar het heeft tot effect, dat de oppervlaktespanning van waterdruppels wordt doorbroken, en het water dan niet naar binnen gaat, maar als het ware afstroomt.

Interviewer: Oké.

Jos Gunneweg: Het is 20, 30 jaar lang als een wondermiddel in de markt gezet. En al die tijd hebben dus ook restaurateurs, daar ook in geloofd.

Interviewer: Ja, precies.

Jos Gunneweg: En wat al gauw bekend werd, was dat het niet reversibel was. Eenmaal aangebracht kreeg je het er nooit meer uit. Ik bedoel: je kan een voegje herstellen, en dan een cementvoeg erin zetten, zo. Die kun je er ook weer uithakken, en dan een andere voeg erin zetten. Dit krijg je er niet meer uit. Ik vertel het nu, als je het te ver vindt gaan, moet je het maar weglaten. Maar we zijn nu op die weg. Wat wij ontdekten was: we hebben ook een paar stenen, ongehydrofobeerd, en gehydrofobeerd, naast elkaar laten drogen. En dan om de paar uur gewogen om de gewichtsafname, oftewel het droogproces te volgen. Toen bleken dus ongehydrofobeerde stenen vrij snel te drogen. Gehydrofobeerde stenen droogden in eerste instantie redelijk snel, en daarna haast niet meer.

Jos Gunneweg: Wat was? En dan ga je natuurlijk verder, want er werd nog internationaal onderzoek gedaan. Dat waren de twee droogfasen. De eerste droogfase was dus aan het oppervlak. Dus dat het vocht gewoon, door de capillairen (een kanaalvormige ruimte met een kleine binnendiameter in een vaste stof, red.), naar het oppervlak ging, en daar dus door de wind verdampte. Het natuurlijke proces. Maar op een gegeven moment bleef dat dermate achter, dat dus de dampmoleculen vanuit de poriën, naar buiten moesten treden. En dat werkte nauwelijks.

Interviewer: En dat, precies, dat gebeurde dus niet.

Jos Gunneweg: Wat ook aan de orde was, je denkt: als er geen vocht inkomt, hoeft het er ook niet uit. En dat was, dan hebben met we, met een twee fasen droogproces gewoon helemaal niks te maken, want waar geen vocht in is, hoeft het ook niet te drogen. Nou bleek dus, en dat is dan een versterking van twee mechanismen, wordt heel technisch. Er werd, in vele gevallen, werd gewerkt met cementvoegen. Cementvoegen zijn hard en bros, hebben een hoge E-modulus (elasticiteit, materiaaleigenschap die een maat is voor de stijfheid, red.), en een hoge thermische uitzettingscoëfficiënt. Wat gebeurt er? Als de zon schijnt, dan gaan die voegen uitzetten. Veel sterker uitzetten dan het metselwerk dat het omringt. Nou krak, je hoort het niet, maar er ontstaan microscheuren in het hechtvlak. De trillingen van de

in bedrijf zijnde molen versterken dat nog.

Jos Gunneweg: Dus direct na de oplevering, is die molen behoorlijk waterdicht, maar in de loop van een paar jaren krijg je dus die degradatie verschijnselen met die microscheuren. En wat gebeurt er dan? Dan schiet het water in die microscheuren. Dat is infiltratie. En daarachter is het droog en poreus, dus dat slurpt naar binnen. Bij het drogen moet verdamping door oppervlak. Dan heb je microscheuren als oppervlak, de rest is geblokkeerd. Het wordt 'never niet' meer droog, bij de volgende bui. Eenrichtingsverkeer.

Interviewer: Ja, hetzelfde proces.

Jos Gunneweg: En dan, laten we zeggen na een half jaar, of een jaar, is de hele muur verzadigd.

Interviewer: Verzadigd, ja, Oké, ga verder.

Jos Gunneweg: Enfin, ik kreeg de kans daar als gast onderzoeker aan mee te werken. Dat heb ik al gezegd. Goed. Mijn collega bevond zich in een netwerk van Europese onderzoekers, die zich bezighouden met de restauratietechnologie van historisch metselwerk, verenigd in een werkgroep van het RILEM (International Union of Laboratories and Experts in Construction Materials, Systems and Structures, red.). De problematiek was niet geheel nieuw, dus wij hoefden niet op nul te beginnen. De onderzoeksresultaten daarvan boden ons wel houvast. Ik had nooit goed geweten wat ik wilde worden, dus ik was nog steeds zoekende (haha!). Maar hier in deze wetenschappelijke setting, en vooral in het bouwlab, voelde ik mij wel wonderwel thuis. Uit dat verkennend onderzoek, en dat is toch wel heel interessant, dat in september 2002 gepresenteerd werd, kwam als voornaamste resultaat, dat dé vochtproblematiek niet bestond.

Jos Gunneweg: Er was niet maar één oorzaak, met dus ook maar steeds één en dezelfde remedie hierover. We kwamen tot een reeks van wel veertien mogelijke oorzaken, die elk om een eigen oplossing vroegen. Het betrof in hoofdzaak foute materiaaltoepassingen en verkeerde uitvoeringswijzen. Het vinden van de juiste remedies, en daar ging het natuurlijk om, dat was een complex verhaal, wat niet in deze onderzoeksopdracht besloten lag. Wat wel kon worden vastgesteld, was dat de problematiek in wezen veel breder speelde, namelijk bij al het in kalk gemetselde massieve metselwerk. Alle historische gebouwen, van eind dertiende tot eind negentiende eeuw. Ik kreeg de gelegenheid om, uitgaande van die bredere scope, een plan voor een vervolgonderzoek te ontwerpen, en daar samen met mijn collega ook een prijskaartje aan te hangen.

Jos Gunneweg: Dit werd het totale onderzoeksproject Aanpak Vochtproblematiek Massief Metselwerk, waarin zes deelonderzoeken waren omschreven. Er kwam subsidie van de inmiddels tot RACM (Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, red.) omgevormde RDMZ (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, red.), en wij konden aan de slag met de deelonderzoeken die met tussenpozen werden uitgevoerd. Het eindresultaat was een reeks bouwstenen voor een richtlijn

van respectievelijk kwaliteitseisen, restauratiebakstenen, metselmortels, restauratie voegmortels en testprotocollen, bouwkundige detailleringen windmolens, detectie en injectie, bestekteksten in boekwerk lateraal scheuren, herstel transversaal scheuren, en voegwerkherstel. Met name bij de metsel- en voegmortels, was de toepassing van natuurlijke hydraulische kalk een belangrijk aspect.

Jos Gunneweg: Ik laat het hierbij, want het wordt snel veel te technisch. Het heeft zeker tijd nodig gehad om deze nieuwe inzichten in de restauratiesector te laten indalen, maar het is hedendaags toch wel gemeengoed geworden, denk ik. Lopende dit onderzoeksproject startte ik samen met mijn collega, met goedvinden van de faculteit, een eigen particuliere adviespraktijk voor restauratie, advies en bouwmateriaalkundig onderzoek. Kruisbestuiving die naar beide kanten goed uitwerkte.

Interviewer: Welk jaar was dat?

Jos Gunneweg: 2005, denk ik.

Interviewer: Oké.

Jos Gunneweg: Ja, denk ik. Hierbij was de synthese, wetenschap en vakmanschap, was vanzelfsprekend sleutelbegrip. Uiteraard met een bredere scope dan alleen molenrompen. Ook de bakstenen of natuurstenen buitenhuid van monumentale gebouwen zoals het casco herstel van talloze kerken en kerktorens, gemalen en fortificaties. Al bleven bakstenen molenrompen een belangrijk deel van de projecten vormen. Het eerste molenproject was een interessante casus. Molen De Vier Winden in Monster (Z-H). Hieraan was zowat alles fout gegaan wat, met de kennis van nu, maar fout kon gaan.

Interviewer: En in welk jaar speelde dit?

Jos Gunneweg: 2006 of zo.

Interviewer: Was vrij snel dus al.

Jos Gunneweg: Ja. Vochtproblemen, zware scheurvorming, ook horizontaal. Boven de balken. Uitgevallen voegwerk, noem maar op. Dat is een apart verhaal. Uiteindelijk leidt onze advisering tot een herstel aanpak, die tot het weer gezond maken van het metselwerk van de romp, en tot het oplossen van de vochtproblemen leidde. De aannemer had een garantie van tien jaar op het voegwerk gegeven. Een klein hoekje voegwerk was voor die periode losgekomen, en werd hersteld, maar voor het overige was de kwaliteit na de garantieperiode nog prima. Waar er met de oude cementgebonden voegen vaak na vijf jaar al problemen ontstonden.

Vele andere projecten gedaan, maar als laatste, zeg nooit als laatste, de lekke romp van een grote stelling-korenmolen met onbegrepen lekkages.

Jos Gunneweg: Hier ontdekte ik, na combineren van alle verhalen en diagnostische

resultaten, dat de kunstharskoppen van gerepareerde balkopleggingen de lekbronnen waren. Reparatiemethodiek werd gevonden in de resultaten van het praktijkonderzoek injecteren van het totaal onderzoeksproject. Een ander onverwacht fenomeen, de kalkuitloging tijdens, en direct na het hervoegen met natuurlijke hydraulische kalk, werd ook opgelost. Dit is een te lang verhaal. Hoop daar nog eens een keer een artikel over te schrijven.

Interviewer: Ik proef uit je woorden, Jos, dat valt nog heel veel meer over te vertellen. Hou je je daar eigenlijk nu nog mee bezig?

Jos Gunneweg: Nee, bezig is, dat je acquisitie bedrijft. Dat doe ik natuurlijk niet, op mijn leeftijd. Maar als er een oude opdrachtgever komt, die zegt: ik zit met mijn handen in het haar, kan jij daar eens naar kijken? Dan maak ik een adviesvoorstelletje met offerte, en dan ga ik dat doen. Absoluut!

13. Toekomst – Malen en draaien onverenigbaar met herbestemming

Interviewer: Jos, we komen nu aan het eind van onze langdurige gesprek, want we zijn, denk ik, wel een uurtje of drie bezig geweest. Zoals altijd geef ik mijn gesprekspartner als laatste vraag altijd nog: heb je nog wensen voor de toekomst? Steek van wal.

Jos Gunneweg: Ik hoop dat ik lang scherp mag blijven en als er echt een probleemgeval is, dan ben ik nog wel bereid om daar in te duiken. Maar voor het hele molenbestand, ik heb daar goed over na moeten denken. Maar ik denk: wat valt er nog te wensen op het gebied van het molenbehoud? Het molenbestand staat er goed bij, het aantal molens stijgt in plaats van dat het - zoals dat een eeuw lang deed - slinkt. Er zijn malende en draaiende molens met een groot aantal beroeps- en vrijwillige molenaars. Initiatieven die een halve eeuw geleden werden genomen zijn levensvatbaar gebleken en vieren dezer jaren hun halve eeuwfeest. Maar goed, op de huidige website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed blijkt niets van het huidige malen en draaien van de molens en de activiteiten van beroeps- en vrijwillige molenaars.

Jos Gunneweg: Daar staat zakelijk ‘herbestemming’. Omdat molens hun oorspronkelijke functie verloren hebben, kan er een andere functie voor gezocht worden. Bijvoorbeeld een museum, wonen, kantoor of horeca. Punt!

Wat betekent dat? Betekent dat dergelijke plannen in principe worden goedgekeurd. Dat is toch een heel ander geluid. Bovendien, zo absoluut als het daar staat, strookt het toch helemaal niet met de werkelijkheid? Ik denk dat hier nog wel een taak ligt voor De Hollandsche Molen, Het Gilde van Vrijwillige Molenaars en het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde om hierover eens met de directie van de Rijksdienst in gesprek te gaan.

Jos Gunneweg: Een groot punt van zorg blijft natuurlijk altijd de vrije windvang. Dit aspect zal, gezien de belangen die er aan de andere kant spelen: woningtekort, het

commerciële belang van projectontwikkelaars wel steeds een grote alertheid en activiteit van molenbeschermers blijven vergen. Ik wens de jongere generaties, die zich hiermee bezighouden, veel sterkte en succes.

Interviewer: Dank je wel.